

УДК 349.2:331.32

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.15>

Кравченко Іван Олександрович,

доктор юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного та інформаційного права

Сумського національного аграрного університету

ORCID ID: 0000-0001-8347-1390

Горбачова Катерина Миколаївна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри приватного та соціального права

Сумського національного аграрного університету

ORCID ID: 0000-0002-5940-6350

СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА

SOCIAL ORIENTATION OF THE PRINCIPLE OF FREEDOM OF LABOR IN THE MODERN CONDITIONS OF STATE AND SOCIETY DEVELOPMENT

Розглянуті проблемні питання необхідності більш ефективного впровадження в законодавчий процес та практичну діяльність соціальну спрямованість принципу свободи праці в сучасних умовах розвитку держави та суспільства. Зазначено, що у демократичних суспільствах з соціально-орієнтованою економікою в основі державної політики лежить пріоритет людських цінностей, важливе місце в якому займає реалізація та захист соціально-економічних прав людини, в тому числі і право на працю та свободу його реалізації. Поява в Україні різних форм власності та нових організаційно-правових форм господарювання позбавило державу бути єдиним власником засобів виробництва та єдиним роботодавцем. Тому зараз принциповим положенням є не гарантоване надання роботи та забезпечення повної зайнятості, а право на вільний вибір праці тобто свобода праці. Це, в свою чергу, потребує відповідного соціального захисту через соціальну спрямованість норм трудового права при кодифікації трудового законодавства.

Основним пріоритетом в цьому напрямі повинна стати гуманізація норм трудового законодавства та їх загальна спрямованість на забезпечення соціальних цінностей правової та демократичної держави. Зміцнення почуття людської гідності та соціальної захищеності при реалізації принципу свободи праці в трудових правовідносинах, а також досягнення рівності і соціальної справедливості буде мати велике значення для політичної та правової інтеграції України до міжнародної демократичної спільноти. Такий підхід також свідчить про реалізацію конституційних передумов розбудови України як соціальної держави зі стійкою розвинутою економікою. Економічна міцність соціальної держави дозволяє їй вирішувати основні соціальні питання життя суспільства, включаючи соціальний захист усіх верст населення, в тому числі й інтереси працівників, як більш чисельної соціальної групи. Тому, поглиблення соціальної спрямованості норм трудового права як національної галузі права України забезпечить консолідацію суспільства через об'єднання зусиль працівників, роботодавців і державної влади, їх згуртування задля досягнення високого рівня добробуту громадян на ідеях соціальної справедливості. Вона також повинна пронизувати зміст відповідних норм трудового права і тих суспільних відносин, які це право регулює. Відсутність соціальної спрямованості в змісті норм трудового права України може призвести до втрати ним соціальної цінності і взагалі необхідності існування цієї галузі права.

Ключові слова: *свобода праці, соціальна спрямованість, соціальна політика, правове регулювання, соціально-трудова відносина, соціальний захист, кодифікація трудового законодавства.*

This article is devoted to consideration of the problematic issues of the need for more effective implementation of the social orientation of the principle of freedom of labor into the legislative process and into practical activity in the current conditions of the development of the state and society. Special attention is paid to the fact that in democratic societies with a socially-oriented economy, the basis of state policy is the priority of human values, where the implementation and protection of socioeconomic human rights are of great importance, including the right to work and freedom of its implementation. The appearance in Ukraine of various forms of ownership and new organizational and legal forms of management deprived the state of being the sole owner of the means of production and the sole employer. Therefore, the principle position now is not the guaranteed provision of work and the provision of full employment, but the right to free choice of work, that is, freedom of work. This, in turn, requires appropriate social protection due to the social orientation of labor law norms during the codification of labor legislation.

The main priority in this direction should be the humanization of the norms of labor legislation and their general focus on

ensuring the social values of a legal and democratic state. Strengthening the sense of human dignity and social security while implementing the principle of freedom of labor in labor relations, as well as achieving equality and social justice will be of great importance for the political and legal integration of Ukraine into the international democratic community. This approach also indicates the implementation of the constitutional prerequisites for the development of Ukraine as a social state with a stable, developed economy. The economic strength of the welfare state allows it to solve the main social issues of society, including the social protection of all segments of the population, including the interests of workers, as a larger social group. Therefore, deepening the social focus of the norms of labor law as a national branch of Ukrainian law will ensure the consolidation of society through the unification of the efforts of employees, employers and state authorities, their unity in order to achieve a high level of well-being of citizens based on the ideas of social justice. It should also permeate the content of relevant norms of labor law and those social relations that this law regulates. The lack of social orientation in the content of labor law norms of Ukraine may lead to their loss of social value and, in general, the need for the existence of this branch of law.

Key words: *freedom of labor, social orientation, social policy, legal regulation, social and work relations, social protection, codification of labor legislation.*

Конституція України створила передумови для розбудови країни як соціальної держави. В свою чергу, це дозволяє стверджувати про те, що конституційному устрою Української держави притаманний принцип соціальної держави, через що він набуває вищої імперативної сили і стає загальнозначущим у тому числі і щодо соціальної спрямованості законодавства.

Закріплюючи соціальну державу в якості матеріального змісту правової держави Конституція України тим самим окреслює ті межі, в рамках яких вона повинна діяти, аби не суперечити вимогам демократичної, правової державності, за допомогою яких забезпечується політична єдність і відповідне розуміння завдань, поставлених суспільством перед державою.

У центрі уваги правової держави повинна бути людина, її права і свободи. Тому необхідно чітко визначити як форми, шляхи та механізми діяльності Української держави, так і межі реалізації свободи громадян, що гарантуються правом. Сьогодні цей процес потребує відповідного прискорення, особливо для регулювання трудових відносин в умовах реалізації принципу свободи праці. За цих обставин дослідження соціальної спрямованості при реалізації принципу свободи праці в сучасному розвитку держави та суспільства є актуальним науковим завданням.

Питанням соціальної спрямованості з метою гуманізації норм чинного законодавства України присвячено багато наукових публікацій, які стосувалися різних галузей права України. Стосовно реалізації норм трудового права, то сучасний стан забезпечення принципу свободи праці є фактичним та поточним індикатором ефективності та оптимальності правового регулювання цієї свободи та відповідності діючого трудового законодавства вимогам часу. Деякі теоретичні розробки в цій царині були здійснені вітчизняними вченими в галузі трудового права. Питання свободи праці та реалізації принципу свободи праці були пред-

метом наукових досліджень Венедиктова В.С., Вишновецької С.В., Гетьманцевої Н.Д., Жернакова В.В., Занфірової Т.А., Лаврів О.Я., Процевського О.І., Процевського В.О., Щербини В.І. та інших. Розробки даних вчених стали теоретичним фундаментом для подальшого дослідження соціальної спрямованості реалізації принципу свободи праці в нових умовах господарювання.

Мета дослідження є обґрунтування необхідності в сучасних ринкових умовах збільшити соціальну спрямованість норм трудового законодавства для більш ефективної реалізації принципу свободи праці, а також суб'єктивного права на працю. Для досягнення цієї мети були встановлені такі завдання: проаналізувати соціальну спрямованість норм чинного трудового законодавства України; визначити значення принципу свободи праці та чинників його реалізації; дослідити важливість реалізації суб'єктивного права на працю та його соціального захисту в умовах соціально-орієнтованої економіки; надати відповідні пропозиції та рекомендації по вдосконаленню соціальної спрямованості норм трудового права України.

Теоретично обґрунтована необхідність посилення гуманізації норм трудового права в умовах ринкової економіки та розвитку нових форм господарювання особливо для реалізації конституційного принципу свободи праці. Надані відповідні пропозиції та рекомендації по соціальній спрямованості трудового законодавства та практики його застосування в аспекті реалізації Цілей сталого розвитку України до 2030 року та проведення майбутньої кодифікації.

Сучасні соціально-економічні реалії розвитку держави та суспільства на порядок денний ставлять питання нового концептуального підходу до правового регулювання трудових відносин, особливо реалізації принципу свободи праці в нових умовах господарювання. Свобода праці полягає передусім у тому, що кожен громадянин обирає собі роботу, яка відповідає його можливостям та

інтересам. Тому і стаття 43 Конституції України передбачає, що кожен має право на працю, яка включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1].

Право на працю й умови його реалізації, за словами О.І. Процевського, визначають змісти усіх норм трудового права [2]. Це дуже важлива теза зараз, коли принцип свободи праці має своє законодавче закріплення. Принцип свободи праці має право на існування тільки в сукупності з іншими принципами, такими як: заборона примусової праці, дискримінації, обмеження рівня трудових прав в порівнянні з чинним трудовим законодавством.

В свою чергу, М.В. Осядла в дисертаційному дослідженні «Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект)» наголосила на тому, що змістовна характеристика категорії «свобода» може мати вияв у двох аспектах: у широкому (природно-правовому) – як можливість вибору, що надана людині природою, та у вузькому (позитивному) – як принцип, що встановлює межі свободи, надає можливість охарактеризувати її в юридичному сенсі, зумовлює процес становлення, функціонування та розвитку особи, суспільства держави й визначає гарантії свободи за допомогою права (юридично-правових засобів) [3, с. 172].

Таким чином, норми трудового права України повинні мати соціальну спрямованість при врахуванні особливостей реалізації природного права людини на працю, правового регулювання процесу праці; соціального захисту працюючих та інших елементів соціальної політики держави.

На думку О.Я. Лаврів, принцип свободи праці пронизує відносини, які передують трудовим і також входять до предмета трудового права: відносини зайнятості, пошуку відповідної роботи, перепідготовки, підвищення кваліфікації, перекваліфікації; відносини, які супроводжують трудові, наприклад, свободи праці в безпечних для здоров'я умовах; відносини, які впливають з трудових правовідносин, наприклад, щодо захисту права на працю через відповідні органи [4, с. 57].

Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність перегляду надбань і уявлень юридичної науки як в цілому, так і окремо в галузі трудового права, як важливої складової розбудови соціальної та правової держави. Поява в Україні різних форм власності та нових організаційно-правових форм господарювання позбавило державу бути монопольним власником засобів виробництва, а відтак і монопольним роботодавцем для громадян. Тому, про-

голосивши людину, її і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищими соціальними цінностями, держава бере на себе обов'язок здійснити гуманізацію всіх правових інститутів, особливо забезпечити соціальну спрямованість норм трудового права. Реалізація суб'єктивного права на працю є важливим чинником для існування людини та розвитку економічного потенціалу держави в умовах ринкової економіки.

Треба зазначити, що Україна обрала сучасну форму реалізації права на працю, за якою принциповим положенням є не гарантоване надання роботи та забезпечення повної зайнятості, а право на вільний вибір праці тобто свободи праці. Свобода праці більшою мірою відповідає міжнародним стандартам та найпоширенішій зарубіжній практиці в реалізації конституційного права на працю.

Свобода праці базується на свободі розвитку кожної людини, що передбачено статтею 23 Конституції України [1], а не тільки у відносинах з використання праці. Так, з правової точки зору свобод праці можна визначати як свободу від примусу до праці, можливість особи без зовнішнього впливу вирішувати особисте питання стосовно того, займатися чи не займатися працею. Людина може вільно обирати вид та форму діяльності, наприклад, робота за трудовим договором, заняття підприємницькою діяльністю, робота у власному господарстві тощо. Необхідно також відмітити, що для осіб, які реалізують суб'єктивне право на працю шляхом укладання трудового договору, принцип свободи праці полягає ще в тому, що роботодавець не має права вимагати виконання роботи, не передбаченої трудовим договором, а підстави звільнення повинні бути тільки передбачені законодавством. Для окремих категорій працівників (жінки неповнолітні, інваліди) діють встановлені соціальною політикою держави додаткові гарантії та пільги у реалізації права на працю. З метою захисту порушеного права на свободу праці чи свободу трудового договору працівники мають право звертатися до компетентних органів. Це є важливим аспектом в забезпеченні соціальної спрямованості норм трудового законодавства на забезпечення соціального захисту працівників.

Належна реалізація права на соціальний захист допомагає зміцненню почуття людської гідності, досягненню рівності й соціальної справедливості, має велике значення для політичної і правової інтеграції до міжнародної спільноти, підвищенню індивідуального статусу людини

й розвитку демократичних засад суспільства.

Т.А. Замфірова зазначає, що стан забезпечення свободи праці в сучасній Україні є вкрай незадовільним, що пов'язано з низкою об'єктивних та суб'єктивних кризових чинників, до яких, зокрема, віднесено: 1) традиційні чинники (корупція, низький рівень судового захисту свободи праці, соціальна несправедливість тощо); 2) неефективність та непродуманість низки реформ, що негативно відобразились на стані забезпечення державою свободи праці (пенсійна та податкова реформа, реформа правоохоронних органів прокуратури тощо); 3) екстраординарні чинники, що прямо пов'язані із російською агресією проти України (руйнація промислових потужностей в Донецькій та Луганській областях, неможливість ведення бізнесу на тимчасово непідконтрольних Уряду України територіях, поява вимушених переселенців тощо [5, с. 282].

Тому, проблема чинного трудового законодавства України в частині реалізації принципу свободи праці полягає в тому, що з одного боку воно не в повній мірі відповідає вимогам часу та ринкової економіки, а з іншого боку є невірним декларативним. Вирішення цієї проблеми полягає в кодифікації трудового законодавства з урахуванням досвіду правового регулювання свободи праці розвинених країн Європи. Де і посилити правовий вплив на заборону дискримінації; на рівноправне пово-

дження в сфері зайнятості; на гарантії забезпечення трудових прав працівників та їх соціального захисту.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, треба зазначити, що теоретико-правовий аналіз реалізації принципу свободи праці в сучасній Україні свідчить про необхідність посилення соціальної спрямованості чинного трудового законодавства з цього напрямку.

Основними узагальнюючими результатами статті є:

1) Принцип свободи праці в Україні отримав своє реальне визнання з набуттям незалежності країни та прийняттям Конституції України, але в законодавчому забезпеченні і фактичній, практичній реалізації цього принципу ми відстаємо від розвинутих європейських країн.

2) Сьогодні, вимоги ринкової економіки та впровадження нових форм господарювання потребують кодифікації трудового законодавства з явним аспектом його соціальної спрямованості, враховуючи вже існуючий позитивний зарубіжний досвід.

3) Необхідність соціальної спрямованості в реалізації принципу свободи праці викликана також і великою кількістю переселенців в зв'язку з бойовими діями на території України, швидким відновленням економіки в післявоєнний період, соціального захисту працюючих у цей важкий для країни час.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Процевський О.І. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства. *Право України*. 1999. № 6. 105 с.
3. Осядла М.В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): дис. к.ю.н. Київ, 2016. 202 с.
4. Лаврів О.Я. Принцип свободи праці в трудовому законодавстві України. *Акт. пробл. держ. і права*. 2009. Вип. 46. 55–61 с.
5. Замфірова Т.А. Проблеми правового забезпечення свободи праці в Україні: монографія. Харків. Золота миля. 2017. 496 с.
6. Європейська соціальна Хартія (переглянута). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1994-062#Text>